

dokumentti

Nordenstreng Paasilinnasta

Lausuntonani YTK Reino Paasilinnan lisensiaatintutkimuksesta "Glasnost. Julkisuuspolitiikka ja sen tausta Neuvostoliiton joukkotiedotuksessa eräin empiriaesimerkein 1985-1988" (232 s. + liitteitä) esitän kunniottavasti seuraavan.

Työnsä johdannossa (s. 9) tekijä määrittelee tutkimusongelmakseen ensin sen selvittämisen, "oliko Neuvostoliiton joukkotiedotuksessa ennen vuotta 1985 kriisikehityksen piirteitä samaan tapaan kuin niitä on nähty olleen maan taloudessa". Tämän kriisikehitysnäkökulman ohella toisena näkökulmana on "itse glasnost" – Neuvostoliiton nykyisessä uudistuspolitiikassa keskeiseksi noussut käsite, jonka sanakirjamerkityksistä tekijä on valinnut käyttöönsä suomennoksen "julkisuus". Tutkimusongelmana on tältä osin kuvata ja arvioida "(1) mahdolliset esiasteet ennen vuotta 1985, (2) glasnost vuoden 1985 jälkeen doktriinitasolla ja joukkoviestinnässä sekä (3) glasnostin asema ja merkitys poliittisessa järjestelmässä".

Ongelmanasettelu on onnistunut ja lupaava niin tiedotusopin kuin yleensä yhteiskuntatieteen kannalta. Historiallinen ote glasnostin esiasteiden selvittämiseksi – aina 1800-luvun alkupuolelta löydettyjä Pushkin-sitaatteja myöten – on hyvin perusteltu, välttämätönkin. Ajallinen rajausta nykykehityksen tarkastelussa vuoden 1988 puoliväliin (NKP:n 19. valtakunnallinen puoluekonferenssi) on niin ikään luonteva ja hyvin perusteltu.

Työn ensimmäisenä varsinaisena lukuna on 45-sivuisen historiallinen katsaus neuvostotiedonvälitykseen. Se alkaa Leninin glasnost-näkemyksen esittelyllä ja jatkuu katsauksella leniniläiseen lehdistöteoriaan. Vaikka tähän yhteyteen on liitetty muutama sivu keskeisten käsitteiden (propaganda, agitaatio ym.) määrittelyä, ei perusdoktriinin luonnehdinta juurikaan ylitä tavanomaisia oppikirjaesityksiä; jäsennellyt ja analyttinen kuva jää piirtämättä. Myös katsaus maan historiaan ja sen tiedonvälityksen rakenteeseen edustaa tavanomaista, mutta kylläkin asiantuntevaa tarkastelutapaa. Luvun lopussa oleva jakso puolueen harjoittamasta tiedonvälityksen valvonnasta on taas poikkeuksellisen antoisa; siihen te-

kijä on onnistunut selkeästi tiivistämään paitsi yleisemmin tunnetut tosiasiat myös uutta ja hankalasti käsiin saatavaa tietoa mm. sensuurilaitoksesta.

Luvussa "Propagandan ja joukkotiedotuksen jännitteet" tarkastellaan ensin agitaatiotyön haasteita ja neuvostokansalaisten ulkomaisista lähteistä (radiolähetykset ym.) saamia vaikutteita 1970-luvulle tultaessa sekä sitä uutta tilannetta, johon maan vanhakantainen joukkotiedotusjärjestelmä oli kehityksen myötä joutunut. Neuvostojohto reagoi tilanteeseen sarjalla NKP:n keskuskomitean antamia asetuksia, jotka tässä luvussa esitellään. 25-sivuinen luku on kauttaaltaan pätevää ja selkeästi esitettyä asiaa; teksti on epäilemättä hyötynyt siitä, että se pohjautuu tekijän poliittisen historian alalla kirjoittamaan sivulaudaturtyöhön (hyväksytty Helsingin yliopistossa 1981).

Seuraava luku (niin ikään 25 sivun pituinen) tarkastelee sitä, miten edellä kuvattu kehitys kärjistyi 1980-luvulle – glasnostin kynnykselle – tultaessa uskottavuusongelmaksi. Luvun lopussa esitetään tutkimusongelman täsmennys ryhmittelemällä kriisikehitys neljään osaluokkeeseen: (1) "tieteellis-teknisestä rakennemuutoksesta aiheutuva tietokriisi", joka johtui viestintäjärjestelmän pysähtyneisyydestä ja ilmeni mm. joukkotiedotusväitteen ja todellisuuden syvenevänä ristiriitana, (2) "kulttuurijäykistymisen aiheuttama kommunikatiivisen vuorovaikutuksen kriisi", jota ilmensi mm. yleisökirjeinstituution toimimattomuus, (3) "poliittisen järjestelmän jäykistymisestä aiheutuva valtakriisi", joka mm. vieraannutti nuorison ja älymystön, sekä (4) "journalismin kohdistuva arvostuksen kriisi" – se ettei valtaeliitti suhtautunut vakavasti joukkotiedotukseen ja siinä ajoittain ilmenneeseen avoimeen ja pätevään kritiikkiin. Kriisikehitysmallin tekijä ilmoittaa rakentaneensa niiden heräteiden pohjalta, joita hän on saanut konsultoimalla professoreja Yrjö Littunen ja Jasen Zasurski (viimeksi mainittu on Moskovan yliopiston journalistiikan tiedekunnan dekaani).

Kriisikehitysmalli ja sen avulla tehty tutkimusongelman täsmennys ovat onnistuneita, joskin lukija jää kaipaamaan parin sivun tiivistelmää pitempää analyttistä tarkastelua ja mallin liittämistä relevanttiin kirjallisuuteen. Mallin yhteydet erityisesti kansalaisyhteiskunta- ja julkisuuteoreettiseen tieteelliseen keskusteluun ovat ilmeiset, mutta jäävät tässä kokonaan eksplikoimatta.

Varsinainen glasnostin tarkastelu tapahtuu tämän noin puolet tutkielmasta käsittävän valmistelun jälkeen kolmessa luvussa. Ensin kuvataan glasnostin ideologiset puitteet NKP:n keskuskomitean huhtikuun 1985 täysistunnosta puoluekonferenssiin kesä-heinäkuun vaihteissa 1988 (s. 106-132). Sitten tarkastellaan glasnostin il-

mentymiä maan keskeisissä poliittisissa aikakauslehdissä puolensadan em. aikana julkaistun artikkelin valossa (artikkelien valinnassa tekijän apuna oli neuvostoliittolainen asiantuntijaryhmä); tämä luku on tutkielman pisin, liki 50 sivua.

Lopuksi ovat empiriaesimerkit: sisällön erittely kolmesta Moskovassa ilmestyvästä keskuslehdestä ja kolmesta pienemmästä aluelehdestä käyttäen otoksena koomaviikkoa tammi-maaliskuulta 1988; lisäksi yhdestä keskuslehdestä ja yhdestä aluelehdestä tutkittiin vastava otos vuodelta 1978 (käytännön tutkimusapuna olivat Moskovan yliopiston journalistiikan opiskelijat professorinsa johdolla). Kaikkiaan 1103 havaintoa käsittäneen sisällön erittelyn keskeisenä luokituksena oli juttujen kriittisyys; sen perusteella eri lehtiä ja ajankohtia voidaan verrata toisiinsa. Lisäksi tutkittiin samojen lehtien pääkirjoitukset tammikuun 1988 ensimmäiseltä viikolta; otosviikolle osuneet 17 pääkirjoitusta arvioitiin tarkasti tekijän ja kahdeksan neuvostoliittolaisen tiedotusalan asiantuntijan raadissa sen perusteella, "miten ne toteutuvat raadin käsitystä glasnostista" (s. 194). Sisällön erittelyjen tulokset on raportoitu liitetaulukoissa ja puolen-toistakymmenen sivun pituisena tekstinä – liiankin tiiviisti niin että erityisesti menetelmälliset yksityiskohdat jäävät epäselviksi. Koko sisällön erittelyn ote jää perinteisen karkeaksi, joskin pääkirjoitusanalyysissa on havaittavissa myös modernimpaa lähilukua.

Nämä kolme lukua valaisevat perusteellisesti Neuvostoliiton nykyistä julkisuuspolitiikkaa sen virallis-ideologisista asettamuksista aina lehtien palstoilla ilmenevään journalismiin saakka. Kuvauksen pätevyys ei herätä epäilyksiä; sitä leimaa asiantuntemus. Toisaalta kysymyksessä on nimenomaan kuvaus, joka ei johda olennaisesti syvällisempään tai analyttisempään tarkasteluun. Edes lopussa oleva yhteenveto (s. 204-217) ei tätä kritiikkiä poista, vaikka tekijä siinä palaa kriisikehitysmalliinsa ja luettelee joukon yleisiä johtopäätöksiä. Kysymyksessä ovat sittenkin enemmän 'pintakuvauksen' piirteet ja niiden synnyttämät eräänlaiset yhteiskuntapolitiikan visiot kuin yhteiskuntatieteellisesti systemaattinen tarkastelu. Sinänsä tekijä osoittaa kiitettävää kykyä intuitiiviseen ja herätteelliseen tarkasteluun, mutta sen kantokyky on vajavainen kun teoreettinen pohja ja muu tutkimuskirjallisuus jäävät hämärään.

Paasilinnan työn puutteena onkin ennen muuta aiheen teoreettisen haltuunoton hatarus. Tekijä on ollut niin kiinni tutkimuskohteensa konkreettisessa kuvauksessa, että hän ei ole sanottavasti paneutunut esimerkiksi aihetta käsittelevään uustampaan läntiseen kirjallisuuteen. Kuten seminaariopponentti Heikki Luostarinen työn tarkastustilaisuudessa totesi, Paasilinna ei itse asi-

assa tutki glasnostia sinänsä, vaan neuvostoliittolaisten kuvauksia ja tulkintoja glasnostista. Tätä rajausta ei tekijä ole tehnyt työssään riittävän selväksi, vaan se on ollut hänelle – kuten myös työn ohjaajalle – itsestäänselvyys. Tämänkaltaiset ongelmat tarkasteluhorisontin rajaamisessa ovat tavallisia tiedeyhteisön ulkopuolelta tulevan jatko-opiskelijan tapauksessa, mutta tietenkään tiedeellisyyden kriteerit eivät voi eivätkä saa olla tiedeyhteisön ulkopuolisille sen väljemmät kuin yhteisön piirissä päätoimisesti työskenteleville.

Tässä tapauksessa työn teoreettisen puolen puutteita on punnittava sen konkreettis-empiiristä antia vastaan. Tekijä on epäilemättä hyvin, jopa erinomaisesti perehtynyt aiheeseensa ja systemaattisesti kuvannut paitsi aikaisemmin tiedettyä myös uutta – johdonmukaiseksi esitykseksi rakennettuna. Sisällön erittely tosin jättää tässä suhteessa toivomisen varaa, mutta sen puutteet eivät kokonaisuuden kannalta ole raskauttavia. Tekijän tapa dokumentoida lähteensä antaa aihetta kritiikkiin; esimerkiksi lähdeluettelo on häiritsevän viimeistelemätön.

Kaiken kaikkiaan katson, että Paasilinnan työ epäilyksettä täyttää lisenasiaatutkimukselle asetettavat vaatimukset, ja ehdotan sen hyväksymistä lisenasiaatin tutkintoon vaadittavana opintosuorituksena arvolauseella non sine laude approbatur.

Kaarle Nordenstreng

Märkälä Paasilinnasta

Tampereen yliopiston yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan tiedekuntaneuvoston määräämänä tarkastajana esitän kunnioittavasti seuraavaa YTK Reino Paasilinnan lisenasiaattityöksi tarkoittamasta tutkimuksesta "GLAS-NOST; Julkisuuspolitiikka ja sen tausta Neuvostoliiton joukkotiedotuksessa eräin empiriaesimerkein 1985-1988".

Aihevalinta

Tutkimuksen aihevalinta ansaitsee tunnustusta siksi, että tekijä on uskaltanut valita aiheekseen ajankohtaisen, mutta samalla poleemisen ja tieteen käsitteilytaivoille hankalasti antautuvan ilmiön "glasnostin".